

Геннадій Єфіменко (Київ)

ЛЮБИТИ ІСТОРІЮ В СОБІ, А НЕ СЕБЕ В ІСТОРІЇ

Дописувач цих рядків на сьогодні є поки що останнім з численної кількості аспірантів стаціонару С.В.Кульчицького, який успішно захистив кандидатську дисертацію під його науковим керівництвом. Ті молоді науковці, що ставали аспірантами відразу після мене, після деякого періоду навчання в аспірантурі в силу різних причин або припиняли навчання, або переходили на заочне відділення. То ж основну увагу у своєму дописі хотілося б звернути саме на навчання в аспірантурі. Саме ці роки стали не лише періодом написання кандидатської дисертації, а й часом справжньої наукової школи. І Учителем у царині науки став для мене Станіслав Владиславович Кульчицький.

Моє перше знайомство зі Станіславом Владиславовичем Кульчицьким було заочним. Відбулося воно в звичайній середній школі. Так трапилося, що навчаючись в Луганському педагогічному інституті на історичному факультеті, ми вивчали історію України переважно за О.Субтельним. Незважаючи на появу у 1992 р. узагальнюючого дослідження українських істориків, одним з авторів якого був С.В.Кульчицький (Історія України. Курс лекцій у двох книгах. Кн.2. XX століття. – К.: Либідь, 1992. – С.197–282), наші викладачі, які на той час виучували історію України мало не разом з нами, не надто пропагували курс лекцій українських істориків. Та й вивчення історії України на час виходу курсу лекцій вже підходило до завершення. Тож по-справжньому ім'я Станіслава Владиславовича стало для мене значущим вже під час моєї роботи в школі.

Працювати до школи я потрапив ще під час навчання в інституті. Починаючи з січня 1993 р., спочатку в якості практиканта, а потім і штатного вчителя історії, викладав історію України у 10 класі за підручником, чи, точніше, за матеріалами для підручника для 10–11 класів, автором яких був С.В.Кульчицький. Відтак ім'я шановного вченого було постійно на вустах. Тим більше, що він був ще й одним з авторів шкільної програми з історії, за якою і склалися робочі плани. Збільшував авторитет вченого в очах сільського вчителя історії й той факт, що у пошуках нових матеріалів до уроків історії я досить часто використовував ті нові статті, автором яких був С.В.Кульчицький. На той час нерідким явищем були й замітки на історичні теми навіть в районних газетах. Автором багатьох з них був теж цей шановний історик.

Поваги до українського вченого додавала та обставина, що одним з основних напрямків його дослідження стала проблема Голодомору. Ще з дитинства у моїй свідомості постійно були присутніми розповіді моєї бабусі про ті жахливі сторінки нашої історії. Тому читання праць С.Кульчицького з цього питання не могло не привернути мою увагу, тим більше, що це допомагало досягати нових висот і у роботі на посаді вчителя історії. Більше того, саме працюючи вчителем історії, в тому числі й під впливом праць Станіслава Владиславовича, я

розпочав дослідницьку роботу. На той час (навесні 1996 р.) це відображалось в організації учнів та власній роботі з опитування свідків Голодомору.

Таке опитування не лише допомагало знаходити місцеві приклади сталінського навчання селян «уму-розуму», а й відкрило очі на деякі наслідки цього страхітливого явища у свідомості людей. Так, на той час мене здивував той факт, що частина свідків Голодомору не називали своє прізвище, а деякі з них, як, приміром, моя бабуся, стороннім людям взагалі майже нічого не повідомляли. На моє питання: «Чому Ви не повторили моїм учням хоча б частину того, що розповідали мені?», – бабуся відповіла, що не захотіла про це говорити незнайомим. І лише пізніше зізналася, що боялася. Це для мене теж стало одним із спонукань до більш ретельних розвідок.

Питання вибору періоду чи тематики дослідження не виникало – саме 1920–1930-ті роки, українське село. Однак про Київ спочатку і не мріялося, оскільки це ввижалося якимись захмарними далями. Тому праця в Луганському архіві над науковим рефератом була спрямована саме на навчання в аспірантурі Луганського педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка. Однак завдяки ряду обставин, не останнім у якому став демократичний і дружній прийом у Вченого секретаря Інституту історії України О.С.Рубльова, я наважився подати документи і до цього наукового закладу.

Саме після подання документів я вперше зайшов до кабінету заступника директора з наукової частини Кульчицького Станіслава Владиславовича. Зайшов як до можливого майбутнього наукового керівника, бо саме очолюваний ним (і зовсім невідомий тоді мені!) відділ займався тим періодом, якому я присвятив свій реферат. Чесно визнаю – перед тим, як заходити – побоювався, але вже після кількох хвилин спілкування став почувати себе набагато комфортніше. Я побачив перед собою надзвичайно інтелігентну, занурену у світ історії людину, яка з перших секунд розмови налаштувала мене на «науковий» лад. Водночас Станіслав Владиславович відразу попередив про труднощі наукової стезі, перш за все матеріальні – стипендії аспірантам хоча й призначаються, але платяться з великими затримками. Надворі була осінь 1997 р.

Через деякий час, вже після перегляду вченим мого наукового реферату, я знову зайшов до його кабінету. Мені було приємно отримати високу оцінку за свою роботу, але ще більш втішав мене той факт, що вчений справді уважно прочитав мою роботу. Особливо якщо врахувати, що поданий одночасно ідентичний текст до Луганського педагогічного університету потенціально науковий керівник якщо й читав, то дуже поверхово, оскільки питання та обговорення, на відміну від розмови із С.В.Кульчицьким, були не зовсім по темі.

Перед тим, як вступити до аспірантури, знайомі науковці в Луганську постійно підкреслювали, що це досить дорого обійдеться в матеріальному плані. Одним з таких обов'язкових атрибутів називалася й «допомога» науковому керівнику. Однак з першої зустрічі С.В.Кульчицький дав зрозуміти, що ніяких «підношень», окрім результатів наукової роботи, він не потерпить. Пам'ятаю,

як довго сміялися з мене у відділі, коли я розповідав про своє «перше аспірантське» бачення взаємодії із Станіславом Владиславовичем.

Екзамен в аспірантуру були успішно здані і з 15 листопада 1997 р. я став аспірантом стаціонару. Моїм науковим керівником став С.В.Кульчицький. Звичайно, саме він допоміг обрати тему дисертаційного дослідження. Свою першу статтю по обраній темі я написав не відразу. При її написанні задля надання «наукообразності» своїй роботі, додав чимало специфічних термінів, та й мова була досить складною. Зізнаюся, що декілька вступних речень майже дослівно переписав в іншого відомого науковця. Хоча й відчував, що це «не моє», однак не міг відмовити собі у бажанні здаватися більш «розумним». До того ж чи не кожному науковцю добре відомо, що перші рядки статті досить часто даються найважче.

Однак перша моя стаття по новообраній темі була піддана Станіславом Владиславовичем суворій правці. В багатьох місцях текст був закреслено або підкреслено, ще більше стояло знаків запитання. Очікуючи усної негативної оцінки, я зайшов до його кабінету. Яким же було моє здивування, коли він мене похвалив за зміст статті. Однак зі стилем, як він зауважив, треба працювати. Пам'ятаю його пропозиції читати підкреслені речення. І після прочитання кожного – питання про те, чи зрозумів я те, що написав? Після ствердної відповіді – прохання пояснити, що саме зрозумів. Пояснення зазвичай було набагато коротшим і яснішим від тексту речення, на що С.В.Кульчицький зауважував: «Ну ось так і напишіть». На моє виправдання про те, що таким важким стилем пишуть і відомі історики, він відповів у тому сенсі, що варто судити не по імені, а по тексту, і не наслідувати не найкращі приклади.

Станіслав Владиславович і надалі уважно вчитував мої тексти, щоправда, зауважень суттєво поменшало. Неодноразово між нами відбувалися серйозні розмови з обраної тематики. Він не лише уважно слідкував за моєю роботою, але й постійно допомагав розвиватися мені як науковцю. Тоді це здавалося нормою, я вважав, що кожний науковий керівник так працює зі своїм аспірантом. Лише після захисту дисертації, поспілкувавшись із своїми колегами по «аспірантському цеху», я зрозумів, наскільки мені пощастило з науковим керівником! Виявилось, що переважна більшість аспірантів перебувала у «вільному плаванні». Не дивно, що значна частина знайомих захистилася із запізненням, а деякі ще й досі не стали кандидатами наук...

Як і кожного працівника нашого відділу мене вражає працьовитість Станіслава Владиславовича. Це стосується як тривалості його робочого дня, так і його продуктивності. Є багато прикладів того, як «відпочиваючи», тобто під час відпустки, Станіслав Владиславович писав не лише статті, але й цілі монографії. Варто також підкреслити, що він має дивовижну властивість навіть при швидкому перегляді тексту не лише розуміти його зміст та основні ідеї, але й відразу помічає як концептуальні, так і стилістичні та граматичні недоліки.

Ще однією важливою рисою Кульчицького як вченого є постійне перебування у творчому та науковому пошуку. Він позбавлений догматизму та відкритий до нових віянь в історичній науці. Станіслав Владиславович не тримається за будь-яку думку чи тезу лише тому, що вона висловлена ним. Він може змінити свої точку зору, коли для цього накопичилася достатньо аргументів та фактів. У деяких опонентів, які звикли почивати на лаврах минулих досягнень, це викликає не найкращі почуття. Водночас варто підкреслити, що його праці, написані в радянський період, є актуальними і сьогодні. Можливо, цьому сприяв той факт, що тоді він займався передусім дослідженням економічного розвитку, а відтак не був тісно прив'язаний до вкрай ідеологізованої політичної історії? Але швидше справа в ньому самому – необґрунтованих тверджень у своїх працях він ніколи не допускав.

Про багатогранність творчої особистості С.В.Кульчицького напишуть, думаю, інші. Зауважу лише, що ця багатогранність далеко не завжди допомагає, а скоріше навіть заважає в отриманні звань та титулів.

Коло інтересів С.В.Кульчицького не обмежується історією. Побувавши в нього вдома вперше, із здивуванням побачив велику колекцію музичних дисків. Не відстає вчений і від технічних новинок, хіба що комп'ютера ще й досі вдома не має. Здивувало мене і його захоплення фантастикою – не тому, що це дивно саме по собі, а тому, що таку величезну кількість книг він справді встигає прочитати.

Про Станіслава Владиславовича з повної мірою можна сказати, що він любить не себе в історії, а історію в собі. І саме цьому він навчає своїх учнів. У наукових дискусіях він ніколи не дозволяє собі переходити на критику особистості. Його увагу перш за все привертає аргументація того чи іншого опонента. Та й взагалі до критики він вдається не дуже часто, вважаючи за доцільніше витратити свій час і хист на доведення своєї точки зору, а не на критику чужої. На жаль, норми наукової етики, що притаманні С.В.Кульчицькому, ще не стали правилом серед українських усіх істориків.